

GERIICO
(Groupe d'Etudes et de Recherche Interdisciplinaire
en Sciences de l'Information et de la Communication)
Université de Lille 3

Chemins de traverse (zijwegen)

**Synthese van het Onderzoeksrapport
voor le Conseil d'Architecture d'Urbanisme et de l'Environnement du Nord
DE STAD INTERPRETEREN
Communicatiemiddelen om het stedelijke gebied te kunnen interpreteren
Van de versterkte naar de duurzame stad**

Emilie Da Lage, Maître de Conférences en Information-communication., Lille 3
Michèle Gellereau, Professeur en Information-communication., Lille 3

Waarschuwing

Dit document zet een synthese en uittreksels uiteen uit het onderzoeksrapport

DE STAD INTERPRETEREN

Communicatiemiddelen om het stedelijke gebied te kunnen interpreteren Van de versterkte naar de duurzame stad

Dit rapport is het resultaat van de experimenten die in het informatie-communicatie laboratorium van GERIICO zijn gehouden, en die allemaal beschikbaar zijn bij het CAUE du Nord .

Deze synthese stelt een nieuwe experimentele vorm van rondleiden en interpreteren voor. Ze dienen niet als model, maar als denkstof teneinde interpretatiecentra en parcours voor het project Septentrion uit te denken. Dit werk doet een beroep op de bemiddelingsmethodes, op de begeleidingsmiddelen van deze methodes en nodigt de projectdeelnemers uit om deze ideeën te gebruiken wanneer zij de kaders en de methodes uitdenken.

Inhoudsopgave

1- Positie en ontwikkeling van de onderzoek-actie	3
2- Chemins de traverse: de parcoursen met de bewoners	7
3- Overzicht van de enquêtes – Conclusie - Voorstellen	15

De stad interpreteren
**Communicatiehulpmiddelen om het stadsgebied te
interpreteren**
Van de versterkte naar de duurzame stad

1- Positie en ontwikkeling van de onderzoek-actie

1-1 Inleiding

In het algemene kader van het project *Septentrion*, "Van de versterkte stad naar de duurzame stad", is het onderzoek uitgevoerd onder leiding van de Conseil d'Architecture et de l'Environnement du Nord (Architectuur- en Milieuraad Noord-Frankrijk). Zij hebben zich geconcentreerd op de toekomstige ontwikkeling van interpretatiehulpmiddelen die indien nodig, tot de opbouw van centra en interpretatieparcours kunnen bijdragen. Zo kan men de stad ontdekken en lezen en dit zet men ertoe aan na te denken over de ontwikkeling van de verstedelijking ten opzichte van de interpretatie van het erfgoed.

De ontwikkeling van nieuwe territoriale identiteiten is gebaseerd op het overleg met en de deelname van de inwoners aan projecten, die als doel het overdragen van cultureel erfgoed hebben. Hierbij wordt de nadruk gelegd op het toebehoren aan een plaats. In die zin is de cultuur de intermediair voor het begrijpen van het milieu en het dynamiseren van de vereniging. De gedane moeite om het gevoel van het toebehoren aan een euroregio van de inwoners te versterken, wordt gedaan in het kader van een strategie gebaseerd op voluntarisme, maar het kan zich eveneens baseren op gemeenschappelijke verstedelijkingsvormen en praktijken die geïnterpreteerd moeten worden om zich ervan bewust te worden.

In het kader van het programma *Septentrion*, worden de interpretatiecentra en parcours, die zich in de deelnemende steden zouden bevinden, gezien als actieve centra waar men cultuur aan anderen overbrengt. In tegenstelling tot een museumachtige conceptie die de plaatsen zou kunnen afbeelden, probeert men de inwoners te laten deelnemen aan de ruimtelijke ordening, met name de restauratie van deze oorden. Dit wordt gedaan door te onderzoeken welke interpretatiemiddelen en vormen door de inwoners gebruikt en op prijs worden gesteld. Behalve de sociologische enquêtes die gehouden worden, ten einde het beeld dat de inwoners van hun stad hebben, te kennen, hebben wij als onderzoekers op het gebied van communicatie, de koppen bij elkaar gestoken, om deze experimentele onderzoek-actie te evalueren en te kijken welke interpretatiehulpmiddelen het mogelijk maken om de inwoners te laten deelnemen. Wij hebben geconstateerd dat de interpretatie van de stad in de educatieve programma's is voorzien. Zij leggen meer de nadruk, als het de inwoners mogelijk wordt gemaakt hun geschiedenis te ontdekken en zijn ontwikkeling te begrijpen, op de performatieve stijl (begrijpen wat de versterkte stad was en wat de duurzame stad moet zijn) dan op de deelname (de inwoners ertoe aanzetten hun eigen interpretatievormen waarde toe te

kennen). De vraag of de overdraagbaarheid van ervaringen van één land naar een ander mogelijk is, stuit tegen de borst in landen waar andere gewoontes op sociaal, toeristisch en cultureel gebied goed ingeburgerd zijn. Wij denken dat het noodzakelijk is dat de bewoners nadenken over een creatieve deelname, dat in het netwerk zou rondgaan. Welke interpretatie- en bemiddelingsvormen bevorderen het wederzijdse begrip en de samenwerking tussen bewoners, bezoekers, en stedenbouwkundigen, en zijn eveneens functioneel in de verschillende contexten van de euroregio? Welke vormen zullen aansluiten op de beperkte doelstellingen, en op de herwaardering van de specificiteit van elke plaats? Hoe kunnen de statuten en de rollen, die aan elke deelnemer gegeven zijn, hun interpretatiecapaciteit beïnvloeden? Welk soort vocabulaire, welke herkenningmethodes, welke rangschikkingen worden het snelst geaccepteerd? Wat voor effect heeft een bepaald soort parcours of een collectieve analyse na de wandeling? Hoe kan men een hulpmiddel kiezen ten opzichte van het gekozen doel; hoe kan men ervaringen delen en wijzen op de gemeenschappelijke elementen zonder daarbij de specificiteit van een plaats ten opzichte van een ander te vergeten?

Meerdere interpretatievormen zijn voorgelegd door met name de CAUE du Nord en zijn toegepast door de projectpartners.

Dit verslag vat de etappes van dit onderzoek samen, in overeenstemming met hoofdprogramma van het contract (zie document hierboven).

1-2 Hoofddocument van het contract: technische bijlage

Onderzoeks- en bemiddelingsproject op cultureel, informatief en communicatief vlak.

Het kader

Het onderzoek ontwikkelt zich in het kader van het project Septentrion, " Van de versterkte naar de duurzame stad " en is gebaseerd op het onderzoek dat door de CIR en l'Etude action gedaan is, welke verrijkt zal worden door de getrokken conclusies. Het in praktijk brengen zal worden gedaan onder de verantwoordelijkheid van de Conseil d'Architecture et de l'Environnement du Nord (de Architectuur- en Milieuraad Noord-Frankrijk)

Het thema: " Van de versterkte naar de duurzame stad ": hoe kan de rode raad die van de versterkte steden van de Lage Landen gaat, een ontdekkingsmethode en een lezing van de stad bieden, die ertoe aanzet na te denken over de ontwikkeling van verstedelijking door het verband te leggen tussen de interpretatie van het erfgoed en productieve inbeelding?

- Het onderzoek voldoet aan de verwachtingen van GERICO, het onderzoeks- en communicatiecentrum van de Universiteit Lille 3, en met name de 3^e as van het project GERICO/CERSATES: **Communicatie, bemiddeling en talen**, (onderzoek op het gebied van de culturele en politieke invloed van de communicatiefenomenen en voornamelijk de studie die de culturele bemiddeling in de symbolische opbouw van identiteiten en gebieden onderzoekt).

Deelnemende onderzoekers:

Laboratorium GERICO Lille3:

- 2 Lectoren in Communicatiewetenschap (projectverantwoordelijke),
- 2 Studenten die aan een proefschrift werken, op het gebied van culturele engineering en toerisme, in communicatiewetenschap en talen (Engels en Nederlands).

Het doel:

- Het doel van dit onderzoek is een methode en hulpmiddelen te kunnen bieden die **het gedane werk een zekere waarde geven** met als doelstelling de transnationale engineering communicatie en bemiddelingshulpmiddelen op te zetten en de **functionaliteit van deze elementen te evalueren** ten opzichte van de gestelde doelen van het project *Septentrion*. Het bevorderen van het wederzijdse begrip van stedenbouwkundigen, projectverantwoordelijken en inwoners ten einde ze te betrekken bij stadsprojecten, eist niet alleen bemiddelings- en communicatiehulpmiddelen maar houdt eveneens in de resultaten te gebruiken en ze te verfijnen zodat er een gemeenschappelijke taal uit voortkomt.
- De interpretatiecentra zijn actieve centra waar men cultuur aan anderen overbrengt. In tegenstelling tot een concept dat een starre afbeelding van dit erfgoed geeft, baseren wij ons op interpretaties die de versterkte plaatsen ons geven. Dit heeft als doel de inwoners te laten deelnemen aan de ruimtelijke ordeningsprojecten met inbegrip van het weer tot bloei brengen van deze oorden door te zoeken welke manieren en interpretatievormen door de inwoners op prijs worden gesteld.
- Vanuit dit oogpunt bezien, werkt het onderzoeksteam van het onderzoeks- en communicatiecentrum GERICO aan het opzetten van een experimenteel project, "**format d'essai**" (experimentele vorm) getest op verschillende plaatsen die aan het Septentrion-project deelnemen (in Frankrijk, België, en Nederland), door een beschrijving van de interpretatievoorzieningen te geven en een toekomstgerichte experimentele fase voor te stellen.

De onderzoek-actie kan zich op drie niveaus ontplooiën:

- Het eerste niveau zou het **testen van een aantal interpretaties** zijn om de functionaliteit ervan te beoordelen ten opzichte van het publiek en de inwoners waar we ons op richten. Het maken van een analyseschema zal ertoe bijdragen **de invloed van de interpretaties** op de manier waarop men de stad beziet, beter te begrijpen: welk soort vocabulaire, welke herkenningmethoden, welke rangschikkingen worden het snelst geaccepteerd? Wat voor effect heeft een bepaald soort parcours of een collectieve analyse na de wandeling? Hoe kan men een hulpmiddel kiezen ten opzichte van het gekozen doel ?
- Het tweede niveau is het vooruitzicht **hulpmiddelen te ontwikkelen die het werk herwaarderen**. Door een "creatieve" test voor te stellen, hopen de onderzoekers de partners ertoe aan te moedigen om de inhoud en de interpretatievormen in zich op te nemen, en zodoende de CAUE in staat te stellen het taalgebruik van de deelnemers te begrijpen en te bekijken welke "stempel"rol de Interpretatiecentra kunnen spelen door hun invloed op de manier waarop men de plaatsen leest.
- Het derde niveau, na de voornaamste en productieve elementen van de interpretatie ontdekt te hebben, zal zich concentreren op het leggen van het fundament voor het maken van nieuwe documenten, het voorbereiden van nieuwe acties of evenementen die het mogelijk maken de bevolking op de hoogte te stellen van de vooruitgang van zijn eigen interpretaties.

Dit experiment zou kunnen aanzetten tot het opzetten van een project "op lange termijn" van de Interpretatiecentra. Dit kan gerealiseerd worden door het onderzoek van de CIR en de andere studies te combineren.

1-3- Geregelde « Aanwijzingen in de stad » acties en experimentele fases

Het overzicht van de « Aanwijzingen in de stad » activiteiten, georganiseerd door het CAUE du Nord, werd in januari 2005 in Lille tijdens de vergadering aan de *Septentrion* projectpartners voorgesteld. Dit overzicht wees hoe belangrijk het pedagogische aspect van dit hulpmiddel was, en het zette men ertoe aan na te denken over de verschillende vormen die een creatieve deelname van de bewoners mogelijk kan maken.

Tijdens de *Big meeting* in mei 2005 in Brussel, hebben de onderzoekers van Gerico voorgesteld om een methode te experimenteren, met als doel interpretatiehulpmiddelen op te zetten die niet alleen die van experts afkomstig zijn, maar die ook de meningen van stadsbewoners uitdrukken, hetzij als bewoner of als bezoeker. Door een educatieve en participatieve methode toe te passen, die men in staat stelt te begrijpen waarom en hoe men aangenaam in een wijk kan leven, probeert men samen hulpmiddelen te ontwikkelen die niet alleen nuttig zijn voor het *lezen* van de stad maar eveneens voor de *deelname*, en die altijd bijgewerkt kunnen worden.

Het leek ons daarom belangrijk het verhaal aan het gebruik van de fotocamera te koppelen. Het *begrip interpretatie* vraagt niet alleen om theoretische of geschiedkundige uitleg met betrekking tot de ontwikkeling van de stad, maar vooral om de ervaringen van personen, dat wil zeggen zich tot de persoon te richten. “ Interpretatie leidt tot begrip, begrip tot beoordeling, en de beoordeling leidt tot bescherming “ (F. Tilden, betreffende de bescherming van Canadese Natuurparken). Men kan een beroep doen op herinneringen, op de ingezamelde informatie, op foto's die een belangrijk moment in het leven afbeelden. Het doel is om een nieuw denkbeeld van de stad te ontwikkelen met Europese doelstellingen, en tegelijkertijd ruimte te laten voor de utopie.

Deze verschillende meningen zetten ertoe aan **verschillende methodes met elkaar in verband te brengen**, wat overeenkomt met twee doelstellingen:

- educatieve en begeleide ontdekkingsactiviteiten, die de mening van de architect, van de stedenbouwkundige of van de verantwoordelijke voor het erfgoed als een deskundige mening op een bepaald vlak presenteren, en die met elkaar in verband gebracht kunnen worden
- parcours die door inwoners zijn gekozen en verslagen of keuzes van interpretatievormen die het mogelijk maken leefwijzen te herstellen, en waarin de mening van de stadsbewoner gelijk staat met die van de specialist. Het gaat erom de individuele verslagen in aanmerking te nemen om een collectief geheugen te ontwikkelen. Parcours over het thema: "Van de versterkte stad naar de duurzame stad" die een beroep doen op de creativiteit van de inwoners, door een productie gebaseerd op verhalen en fotografie te creëren: “hoe ik de stad laat zien en vertel” en het mogelijk maken voor een ieder om daadwerkelijk over zijn positie in het publieke leven te praten en zijn bekwaamheden te ontwikkelen.

Wij stellen voor om een participatieve methode op te zetten die de bewoners ertoe zal aanzetten hun interpretatie van de stad, met een parcours als levenskader, met anderen te delen. Men moet foto's nemen, de verhalen over het parcours op papier zetten of opnemen, en ze uitleggen tijdens de collectieve restitutie.

De uittreksels die volgen (Deel2) vertellen over de opgedane ervaring en wijzen wat voor soort “onbewerkt materiaal” ingezameld is evenals de doelstelling van deze methode.

2-Chemin de traverse

De parcoursen met de bewoners

In deze experimentele vorm, is het niet de bedoeling om modellen te ontwikkelen, maar te begrijpen, dankzij nieuwe methodes, wat de bewoners kan toevoegen aan de verschillende interpretatievormen.

2-1 Doel

Er zijn drie doelstellingen gesteld aan de parcoursen in Lille, Aire sur la Lys en Brussel:

Inzameling van gezichtspunten

De bewoners, begeleid en opgenomen, verkennen de stadszone, en zetten hun eigen parcours en verhaal op. Ze worden uitgenodigd om foto's te nemen en hun indruk van de door hun gekozen plaatsen op papier te zetten. Hun commentaar zal de stof voor een debat zijn tijdens een restitutie, die gehouden wordt het parcours. De documenten kunnen zodanig een database opvullen die onder de netwerkleiden kan circuleren.

Over de doelthematieken nadenken

Een actieve pedagogische methode is ontwikkeld voor een volwassen publiek die een opleiding volgt. De persoon wordt ertoe aangezet om na te denken over de doelthema's zoals: de grenzen, het water, de duurzame ontwikkeling.

Levenswijzen begrijpen

Een specialist begeleidt een groep bewoners en laat hen hun eigen wijk ontdekken door middel van rondleiding van het parcours. De bewoners worden vervolgens uitgenodigd om terug te keren naar de plaatsen, en de elementen te fotograferen (positieve of negatieve) waarover zij daarna willen praten.

Het hulpmiddel maakt het mogelijk om de gezichtspunten in te zamelen, die op dezelfde manier als die van de experts zullen worden gezien. Het doel is van de individuele verhalen een collectief geheugen te maken. De bewoner of de bezoeker wordt als deelnemer beschouwd door constant te zoeken naar uitwisselingen van ervaringen. Het ontwikkelen van verzameling- en verwerkingmethodes maakt het mogelijk de verhalen van de bewoners in aanmerking te nemen en beter hun gewoontes te begrijpen (database, tentoonstelling, virtuele tentoonstelling, open uitwisselingsdagen enz.).

2-2 Voorbeelden van de resultaten

Alle ontwerpen kunnen geraadpleegd worden in het uitgebreide rapport (te raadplegen bij de CAUE).

Uittreksels uit het parcours van Lille, Faubourg de Béthune

De keuze van Faubourg de Béthune als proefplaats is gemaakt in overleg met Valérie Langlet, van de 'Animation du patrimoine de la Ville de Lille (APVL)'. Na de ervaringen in het oude gedeelte van Lille, zocht men een wijk waar de sporen van de versterkte stad minder waarneembaar waren. Een wijk is uitgekozen en de APVL denkt na over de mogelijke ontwikkelingen, met als thematiek *de grenzen*. Eén van de kenmerken van deze wijk is dat het uit verschillende kleinere wijken bestaat, als gevolg van hun erfenis als deel van de versterkte stad, de industriële ontwikkelingen en de verkeerscirculatie. Een ringweg loopt door de wijk heen. Er zijn geen architecturale sporen meer zichtbaar van de wallen; men kan raden waar ze zijn door de verschillende stadsvormen te observeren. Het gaat er dus om meer de aandacht te richten op de ontwikkeling van de stad dan op het ontdekken van de oude versterkte stad.

Het experiment is uitgevoerd in twee etappes, volgens de doelstellingen die vastgesteld waren voor het project.

1) Eerste etappe (28 mei 2005)

Thematisch parcours: van de breuk naar de band, onder leiding van V.L. van de afdeling *service médiation du patrimoine*.

2) Tweede etappe: "Bewoners" parcours (2 juli 2005)

Productievoorbeld (uittreksels, het gehele document compleet bevat 12 pagina's)

Het parcours duurt ongeveer één uur en men neemt niet dezelfde weg die tijdens de "rondleiding" werd genomen; de nadruk wordt gelegd op wat voor J.V. de grenzen van zijn wandeltochten in zijn wijk betekenen. Deze grenzen kunnen een verband hebben met activiteiten (werk, boodschappen) of verkenningswandelingen.

*De foto's zijn door de bewoner genomen en het verhaal maakt deel uit van de wandeling.
De volgende tekst is een uittreksel van de retranscriptie van het parcours*

Een parcours voorgesteld door een bewoner (gemiddelde leeftijd, wijkbewoner, lid van de wijkraad, werkt niet in de wijk); de foto's zijn door de bewoner genomen en het verhaal maakt deel uit van de wandeling.

H : alors, je vais les retrouver... les rails sont là-bas..., ça c'est ma limite et de façon même très inconsciente... l'entrée dans Lille, c'est là... parce que clairement Lille, pour moi, commence ici.
Il y avait autrefois des plaques d'arrondissements, qui me disent voilà je suis bien à Lille dans tel arrondissement mais... la ville, réellement, pour moi, démarre ici ou, enfin à l'époque, démarrait ici. J'étais dans un glacis.. j'étais dans un... comment dirais-je ? Ben dans une zone récente qui avait autrefois un autre usage... ben, des champs peut-être... enfin... bon voilà...
Pour moi, c'était une grande énigme, ces rails parce que à travers ces rails, y'a toute histoire... y'a des voyages, des histoires de voyage, y'a des histoires de... ces rails, qu'est-ce que c'est ? Où conduisent-ils ? Qu'ont-ils porté ? Vers où... vers où allaient-ils ?
Alors, qu'est-ce qui me fait dire qu'on entre à Lille ? Là, il y a une coupure, on est dans la coupure... là, on est à l'extérieur, on est... à côté de la coupure... euh, ensuite, il y a un élément caractéristique... bon évidemment c'est la place... j'imagine qu'elle apportait... enfin, elle s'ouvre... elle irrigue la ville... c'était mon... c'était mon chemin pour rentrer dans la ville pour aller au travail... donc, je prenais... je prenais cette rue-là et je traversais... à pied, en vélo... à pied, en vélo.

H : Here we are ! The rails ! This is my limit in a very unconscious way. The entrance to Lille is here. In my opinion, the city clearly starts here. There used to be district signs which were evidences that we were in Lille but the actual city, in my opinion, starts from this limit, or used to. I was in a "glacis", a recent zone which used to have another use... Fields maybe... These rails were a great mystery to me because they have a whole history. What are these rails exactly ? Where do they lead to, what did they carry, Where were they going to ? So among the signs indicating that I have entered Lille, there are obviously these rails. They are like a break. The marketplace is also another characteristic element. It irrigates the city. It used to go through when I was on my way to work, on foot or on my bicycle.

Ensuite, dans les limites, mais on fait une immersion dans le passé. Les deux immeubles-là dont un Art Déco qui a été refait y a pas longtemps et puis.... ce porche... avec... voyez-vous les... les deux pierres et le pavement ... voilà qu'est-ce qui y avait-là ? pour moi... c'est une entrée de calèche. Voilà... donc là, on n'est plus dans le Vieux Faubourg, pour moi... on est dans Lille ! Y a le Vieux Faubourg, y 'a Lille. Au plan fonctionnel, maintenant... ce qui... pour moi m'intéresse, ce que j'utilise en fait, c'est cette voie-là... c'est la rue d'Isly... voyez... je l'ai utilisée pendant très longtemps...

We can find an other limit, but we have to go back to the past, with the two buildings over there, including one in Art Deco style which has just been renovated and this porch with the two stones and the pavement... I guess it used to be an entrance for barouches. At this point, we are not in the Vieux Faubourg neighbourhood any longer, but in Lille. Actually, they are two different places. Now, from a practical point of view, I'd like to show you the rue d'Isly street... Here we are! I used it for a very long time...

(fin de l'extrait)

Synthese van het eindresultaat

Aanwijzingen, symbolische aanwijzingen, dat zijn de termen die J.V. gebruikt; de foto lijkt schijnt dus een goed middel te zijn om de sporen naar voren te brengen, want ze laat *sporen* achter en *vertelt* de gebeurde verhalen. Er wordt hier verteld hoe er van te voren is nagedacht over het parcours, en hoe de foto is gebruikt om de ideeën van de toespraak te bevestigen. Deze toespraak legt uit hoe de persoon de wijk ziet, en wordt gebruikt als middel om zich de sporen te herinneren (foto's van de sporen van de oude fabriek); het aspect van de duurzame stad is duidelijk zichtbaar. Men voelt zich er sterk bij betrokken, en men heeft zin om mee te helpen om de wijk te verbeteren.

Uittreksel van het parcours in Aire-sur-la-Lys

Omstandigheden waarin de rondleiding plaatsvindt

Tijdens onze bezoeken aan Aire sur la Lys hebben we een zone vastgesteld die overeenkomt met de ontwikkelingsprojecten van de stad, waar men de elementen van de oude versterkingen en de sporen van de garnizoenstad Aire terugvindt (garnizoen, kruitmagazijn). Deze zone ligt dicht bij het centrum en het omvat eveneens de oever van la Lys. De stad denkt na over wat er gedaan kan worden met deze oever (inrichting, ontwikkeling van het watertoerisme). We zijn het eens over het thema van de grens. De stadsontwikkeling van Aire sur la Lys is gekenmerkt door de band die de “gehuchten” met de stad hebben.

De eerste rondleiding met een historisch en bouwkundig tintje, is al gehouden door een officiële gids van de stad, met dezelfde groep, in de vastgestelde zone.

De tweede rondleiding, deze keer zonder gids, was niet nauwkeurig voorbereid, wat het mogelijk maakt een spontane blik te werpen op de stad.

Uittreksels van het parcours: de tekst vertelt het verhaal van de begeleider die twee studenten volgt.

Proberen zich te oriënteren (vlak voor ons bevindt zich de kerk, hadden we net de kerk voor ons?). Alle wegen leiden naar Rome. Hij staat voor de collegiale of de kerk als oriëntatiepunt.

De student bekritiseert de architecturale stijl van een gebouw dat tegenover het cybercenter staat en dat waarschijnlijk bejaarden herbergt. De studente, vindt het een goed initiatief en vindt dat de plaats passend en mooi is voor bejaarden. Ze merkt op dat dit soort gebouwen veel beter zijn dan “de goedkope huurflats die zich achter de kruising bevinden”, ook al “zijn ze slecht geplaatst ten opzichte van de oude huizen”.

We hebben niet genoeg tijd om de brug naar het zwembad over te steken, dus gaan we terug naar het schippersdek. Maar de weg loopt voor het zwembad langs en het is moeilijk om het begin van de weg te zien. Je moet weten dat het er is om helemaal tot daar te gaan.

De student zegt dat hij de weg niet kent, en dat hoewel hij er al twee jaar woont, hij de stad vaker doorgereden dan doorgelopen heeft.

De weg loopt voor een oude metaalgieterij langs: “Ook al is het heel mooi, het geeft de indruk ergens anders te zijn, oude fabriek, de metaalgieterij denk ik. *Het is eigenlijk de achterkant van de studio's*”. De weg loopt achter de studio's van de twee studenten langs, toch hebben geen van beiden deze weg al eens genomen. De student merkt op dat “de eerste keer dat ik hier langs ben gekomen was afgelopen donderdag tijdens de rondleiding. Ik kende de weg helemaal niet en vindt het een mooie weg”.

Een aspect van het overzicht:

Het is niet gemakkelijk om zich gewaar te worden van de grenzen of van de duurzame ontwikkeling wanneer ze niet te zien zijn op de foto's. De interactie commentaar/foto maakt mogelijk erover te praten ; het mysterie van de braakliggende terreinen kan eveneens

parcoursthema zijn. De grote verscheidenheid in parcours die aan de bewoners zijn voorgesteld zet gewoontes en ervaringen op de voorgrond.

Het parcours Brussel Porte de Hal

Het bewonersparcours getest in de Brusselse buitenwijk St. Gilles, dat voorheen een dorp was, bevindt zich voor één van de poorten van de tweede ringmuur: la porte de Hal. Heden ten dage, nu de wallen afgebroken zijn, bevindt er zich een ringstraat waar voorheen versterkingswerken waren. We hebben met een groep bejaarde personen samengewerkt, die deel uitmaken van een “aegidium”, een soort clubhuis waar ze vergaderen, wat tijd samen doorbrengen en verschillende activiteiten samendoen. We waren meestal begeleid door een jonge onderzoeker filosofie. Ze wonen allemaal al heel lang in dezelfde wijk en zijn dus zeer geïnteresseerd in dit parcours.

Eerste etappe: S. T’Kint heeft een rondleiding voorbereid met als thema de oude wegen die naar la porte de Hal leiden. Tijdens deze rondleiding werden de oude en moderne wegen vergeleken en tegenover elkaar gesteld.

Tweede etappe: de deelnemers, met hun fotocamera, wijzen ons de wegen die ze in de wijk genomen hebben, wijzen ons wat ze op prijs hebben gesteld en wat niet.

De bejaarden gaven ons wat tips en maar wij moesten de foto's nemen omdat het digitale fotocamera's waren.

De verhalen van de bewoners wordt opgenomen tijdens de collectieve restitutie.

Uittreksel

(...) L- maar sinds een speeltuin daar neergezet hebben voor de kinderen, komen er veel meer mensen langs, terwijl er vroeger alleen ouders met kinderen kwamen. En men kan daar niet met een hond naar toe zodat die zijn behoefte kan doen of iets anders. Het begint er nu heel slordig uit te zien. Er zijn mensen die bier drinken en die hun flessen daar laten of ze achter een bank gooien. Uiteindelijk beslissen wij helemaal niet, er wordt niet naar onze mening gevraagd.

M-het is in de buurt van la porte de Hal.

- dat is de kerk...oh ja ! dat is de kapel.

L- ze hebben alles veranderd hier door een muur te neer zetten en daar binnen een parkeerterrein te bouwen. Het was niet zo vroeger.

- Nee dat is waar, maar het is zo gemaakt omdat het een parkeerterrein voor blinde personen is, er is een ander gedeelte voor andere personen. Alle bejaarde personen kunnen daar gaan maar er zijn niet veel plaatsen.

M- dus dat zijn de toren en het gebouw dat ernaast is?

- dat is het oude gebouw.

L- ze hebben alles eromheen gesloopt en het lijkt nu veel moderner.

M- dat is dus de poort
- de andere kant van het kasteel
(einde uittreksel)

Conclusies

De restitutie wijst op de verschillende denkwijzen van de bewoners over de sporen van de oude vestingwerken of historische elementen: straatnamen (“de spinnerijstraat (*la rue de la filature*) er was ongetwijfeld een spinnerij voorheen in die straat”), verfraaiingen (het standbeeld van de brandweerman wijst op de plaats waar voorheen een brandweerkazerne was), datums (inscriptie op gevels), namen van afritten (porte Louis, porte de Namur), grenzen (“het is duidelijk dat we St. Gilles verlaten, er is veel landschap te zien maar geen huizen”). We hebben opgemerkt dat er veel aspecten waren die ons aan het verleden deden denken: bouwjaren en elementen die ons deden denken aan de oorlog. Het is waarschijnlijk belangrijk om een gebouw in zijn eigentijdperk te kunnen indenken. Maar het beeld dat men van de tijd heeft is niet voor iedereen hetzelfde: “de rotonde zoals men die nu kan zien is pas gemaakt, misschien ongeveer twintig jaar geleden”.

Dit hulpmiddel maakt het mogelijk veel informatie over het beeld dat de bewoners van de plaatsen hebben in te zamelen. We weten bijvoorbeeld dat ze zich van de door de oude vestingwerken veroorzaakte veranderingen bewust zijn, maar ze de namen niet kennen. Ze voelen zowel de reële (brede straat) als de mentale limieten aan (les Marolles, “les marolliens”, zoals de bewoners van Marolle worden genoemd, “hebben een eigenaardige mentaliteit”), men gaat niet over de grens, men doet zijn boodschappen in zijn eigen wijk. We merken op dat er een rivaliteit tussen de wijken bestaat. We zien ook dat hun denkbeeld moeilijk te veranderen is: ze weten dat la porte de Hal een poort is, maar toch nemen ze het “le petit château” (het kleine kasteel). Het voorwerp is makkelijker te herkennen door deze naam te gebruiken. Door de renovaties lijkt het werkelijk op een kasteel (“vertel hen dat het la porte de Halle is, en als antwoord krijg je dan 'wat vertel jij me nou?' “). Dit hulpmiddel is eigenlijk heel interessant ten opzichte van de routes die genomen worden. Dit hulpmiddel stelt men in staat te begrijpen waarom een bewoner een voorkeur heeft voor de ene of de andere weg. We hebben gemerkt dat de kortste weg niet per se werd genomen. Tijdens deze restitutie zijn vier routes gekozen: gemakkelijk toegankelijk (bijvoorbeeld de weg loopt af), esthetische smaak (schoonheid van het centrale plein) je op je gemak voelen (de straat waar de boekenhandelaars zich bevinden), gezelligheid (mensen ontmoeten).

De wens zich te interesseren in en zich te vergelijken met andere steden is duidelijk aanwezig: bestaat er in Frankrijk ook een autovrije dag?

3- Eindresultaat van de enquêtes – Conclusies - Voorstellen

3-1 Het kader van het experiment

Hoe kan men de deelnemers mobiliseren?

Alhoewel het project de netwerksteden interesseert, hebben weinig partners zich bereid getoond de proef te doen. De partners hebben overigens moeite gehad om hun inwoners te mobiliseren. In Brussel bijvoorbeeld was een oproep gedaan in de wijken (advertenties in de winkels... eind augustus). Eén “bewoonster” heeft contact opgenomen met “la Porte de Hal”. Ze was bereid een rondleiding te nemen, maar niet om haar eigen parcours voor te stellen. De mobilisatie van de inwoners was makkelijker wanneer de oproep gedaan werd bij inwoners die deel uitmaakten van verenigingen of die de stad in haar waarde wouden herstellen.

Deze terughoudendheid om zich in te zetten kan zich op verschillende manieren worden gezien. Dit soort projecten eisen veel tijd en overdenking evenals de wil om zijn denkwijze over de stad te geven. Deze inzet die zowel in het proces als in de overdenking over de wijk wordt gevraagd, geeft geen werkproblemen als men inziet dat er beroep is gedaan op personen die denken dat zij een denkwijze met anderen kunnen delen. Door zich te baseren op deze denkwijzen kan men hulpmiddelen ontwikkelen die aangepast zijn aan de inwoners, want zij spelen een bemiddelingsrol. In dat geval kan een netwerk van resourcepersonen opgezet worden (dit is één van de doelen van de “Interpretatiecentra” van la Porte de Hal).

Om een groter publiek te bereiken, zouden we kunnen nadenken over een communicatiemethode die de inwoners ertoe aanzet zich in te zetten.(vgl. 4-4).

Wat te doen met de thematiek wanneer de sporen van de versterking niet zichtbaar meer zijn?

De drie plaatsen, die hun op de inwoners gerichte methode wouden uitproberen, zijn plaatsen waarvan de sporen van de versterking bijna zijn verdwenen. Misschien zijn de andere steden meer bezig met het toeristische aspect van de stad en de pedagogische aanpak?

Het probleem met de experimenten is, zoals het rapport van D. Alcaud het aangeeft, de manier waarop men de versterkte stad beziet waarvan de sporen alleen door een specialist herkend en aangeduid kunnen worden. Alle steden waarmee wij gewerkt hebben, hebben geen wal meer en de parcoursen van de bewoners gaan meer over de gebruiken van hun stad. De versterkte stad komt er niet op een expliciete manier in voor, maar zijn invloed is te merken in de gebruiken, bijvoorbeeld in de oude onversterkte zones (men vindt de doortocht door de zone "lastig") of in de plaatsen waar vroeger de garnizoenen waren (in Aire zijn de militaire overblijfsels en de onbenutte periode waarschijnlijk negatief gezien – plaatsen die verboden tot toegang zijn.).

Deze methode waarin men deelneemt, bewijst de belangrijkheid van de band tussen de interpretaties van de experts en de denkwijzen van de bewoners. De interpretatievormen en niveaus zijn complementair of kunnen het begin van een debat vormen.

In deze conclusie, stellen wij voor de belangen en problemen te zoeken door de geëxperimenteerde vormen op drie manieren te vergelijken:

- tijdens de door de bewoners georganiseerde parcours, welke elementen komen voor die de overdenking over de interpretatie zouden kunnen verrijken?
- hoe kan de voorgestelde voorziening een bemiddelingsmiddel zijn?
- is dit hulpmiddel overdraagbaar, hoe kan men de door de bewoners voorgestelde creaties verspreiden en een samenwerking tussen de partners creëren?

3-2 Het parcours met de “bewoners”: wat zijn de nieuwe elementen?

Eén van de elementen van het overzicht over het hulpmiddel "Aanwijzingen in de stad" was de normalisering van de foto's die bij een bepaalde vraag hoorden. Hebben de vrije parcoursen van de bewoners het mogelijk gemaakt een grotere diversiteit te ontdekken? Hebben de bewoners nieuwe elementen meegebracht die de debatten over de thematiek "Van de versterkte stad naar de duurzame stad" kunnen verrijken? Wat is het eindresultaat van wat de bewoners bewijzen en zeggen of integendeel weglaten?

Wat het duo foto/tekst in dit kader uitwijst

De bezoeker probeert eerder een “doel” te geven dan te illustreren: “ik heb dat gefotografeerd omdat het mooi, oud is”. Men neemt er ook andere doelelementen in op dan alleen het gebouw, zoals bijvoorbeeld het vervoer en de levensstijl. Ook al wordt de tegenstelling oud/nieuw erin uitgedrukt, lijkt het alsof de “vrijheid” men eerder oriënteert in de richting van het nadenken over het begrip “duurzame stad”.

De bewoners werken veel met de oogpunten, de tegenstellingen, en gebruiken de foto om een indruk te nar voren te laten komen. Dit hangt ook van de foto-ervaring af (zie hieronder “De voorziening als bemiddelingshulpmiddel”). De foto wijst wat niet tijdens de wandeling en de dagelijkse parcoursen gezien is. Degene die de foto neemt ontdekt soms iets anders dan hij of zij eigenlijk wou. Zo werd in Brussel door een foto te nemen van een weg in Waterloo, een toren gezien die men niet dacht te kunnen zien van la Porte de Hal uit. Tijdens de discussie die geopend werd op het moment van de restitutie, dachten sommigen dat het niet echt was of discussieerden over termen die gepast waren om te gebruiken (*“porte de Hal” of “Kasteel”, kazerne of verblijfplaats...*). De juiste redenen om dit soort termen te gebruiken (vroegere gebruiken, zich verstaanbaar kunnen maken) kunnen vermeld worden.

Aanwijzingen en sporen: richting een nieuw denkbeeld van de stad

Ten eerste is het interessant om op te merken dat de termen aanwijzingen en sporen, die al in het middelpunt van de “Aanwijzingen in de stad” stonden, weer terugkomen in de parcoursen van de bewoners.

In vergelijking met de antwoorden van “Aanwijzingen in de stad”, hebben we hier toegang tot een aantal praktijken buiten het kader van het experiment om; in het parcours vinden we sferen, geluiden, verplaatsingen... JV, inwoner van een buitenwijk van Béthune, legt de nadruk op, de sporen van het verleden, dankzij de foto’s die hij genomen heeft (“Ik ga ze zo terugvinden... de rails zijn daar...”), wat voor hem evenzeer aanwijzingen uit het leven van vroeger zijn (“deze rails waren voor mij een groot raadsel want deze rails beelden een hele geschiedenis af... de reizen, de reisverhalen, er zijn verhalen over .... wat zijn deze rails? waar leiden ze naar toe? Wat hebben ze gedragen? Waarheen... waar gingen ze naartoe?”)

In Aire sur la Lys Mevr. H, wijst op het ontbreken van een trottoir, wanneer ze een foto van de straat ‘rue des Clémences’ neemt, “*ik vond dat nogal typisch, het bloemperk, de goten, ik heb het altijd zo gekend, ik kan het leven in de wijk van vroeger inbeelden, ik hou van geschiedenis.*”

Mevr. H houdt van geschiedenis, haar parcours bestaat uit veel sporen uit het verleden die ontdekt zijn, de studenten interesseren zich meer voor het braakliggende land, wat de vervallen gevels verbergen.

Wat betreft het geheim van de mysterieuze helling van de gebouwen waarvan we het gebruik proberen te vinden, over dit onderwerp werd zo veel gesproken, tijdens het bezoek aan Aire sur la Lys, dat er zelfs werd voorgesteld om, wanneer de algemene restitutie plaats zou vinden, hier een thematiek van te maken voor een parcours.

De door de bewoners gevonden sporen zijn hulpmiddelen om een nieuw denkbeeld van de stad te ontwikkelen. Door zich op deze aanwijzingen te baseren (van de vergane tijd en gebruiken) ontwikkelen de bewoners intriges en verhalen, en doen beroep op de details... In hun zinformulering kan men niet alleen de behoefte bemerken om te “weten” en te “leren” welke elementen hun vragen zouden kunnen beantwoorden, (“de trein reed tussen die en die plaats wat de arbeiders in staat stelde in fabrieken te werken die zich niet ver van daar bevonden”), maar ook zich te kunnen inbeelden, met andere woorden hun geheugen hun kennis van het vroegere leven in vervoering brengen als een reservoir van intriges en verhalen (van de reizen...).

➤ *Sporen voor de interpretatieparcoursen*

Plaats geven aan de inbeelding? De eigenaardigheid van het interpretatieparcours ten opzichte van een pedagogische opzet, is niet alleen het leerproces, maar eveneens de mogelijkheid om een doel te geven aan iets. De verbeelding niet te beperken maar integendeel het te stimuleren, ertoe aanzetten om...

Intriges en levensverhalen...

De door de bewoners ontdekte sporen uit het verleden, kunnen hen de gelegenheid geven om hun levenservaring en de kennis die ze van de gewoontes van andere wijkbewoners hebben, te kunnen uiten. (In Brussel bijvoorbeeld, vertelt Marie over de gewoonte die de vuilnismannen hadden om een beeldje aan te raken alvorens zij naar het werk gingen).

De oefening “Aanwijzingen in de stad” gaf een typologie van de mogelijke aanwijzingen (water, een datum...), maar deze aanwijzingen waren die van een expert, ze waren alleen van belang tijdens de restitutie. Hier zijn de ontdekte aanwijzingen voor de bewoners die met deze sporen hun kennis en/of hun inbeelding gebruiken (de waterdraagster, het kerkraam).

Daarom is het spoor vaak een ondersteuning van wat men zegt, de neiging om iets te vertellen is sterker omdat de wijk oud is en men ze goed kent (vgl. Louise en Marie uit Brussel of Mevr. H uit Aire sur la Lys). Het zijn de verhalen die leven geven aan de sporen door hun een zeker verband te leggen met stadsgewoontes.

Tot slot wijzen de foto's de routes die bewoners nemen, de parcoursen zijn heel bijzonder, individueel, verrijkt door persoonlijke ervaringen. Ze gaan niet per se via de "verplichte plekken" van een "expert", maar ze kunnen andere parcoursen, andere bewoonde plaatsen ontdekken (de achterkant van huizen of gebouwen, familietuintjes van de buitenwijk van Béthune, de binnenplaats van de oude buitenwijk). De foto's wijzen meer straten, bewoonde plaatsen, pleinen, allemaal plaatsen die kunnen aanduiden wat er daar gebeurt/gebeurde.

In Aire sur la Lys, merkt de student op dat de vrije bezoeken de bewoners ertoe aanzet om anekdotes te vertellen wat de rondleiding levendiger kan maken: *"het is interessant om de bewoners te zien discussiëren met elkaar want dat kan ervoor zorgen dat er meer anekdotes worden verteld, dat is wat men interessant vindt tijdens de rondleiding."*

Mevr. Cousin merkt inderdaad op dat het belangrijk is om *het dagelijkse leven bij de geschiedenis te betrekken, want zo kan men zich het verleden inbeelden*. Zij ziet de interesse die men heeft om oude foto's en onze moderne visie te vergelijken om zodoende de stadsveranderingen te begrijpen.

De gids wijst erop dat hij één van de gebouwen alleen als kazerne kent, en dat hij niet wist dat men de wijk vroeger "Chicago" noemde. Hij had het tijdens de rondleiding vernomen. Hij geeft toe dat er een verschil is tussen de kennis van de deelnemers en hun complementariteit.

Marcel Detienne maakt van de "beslissing om te interpreteren" een handeling die *onbekende deuren opent, nieuwe parcoursen uitvindt, ongekende stijlen ontwikkelt die tot nu toe als tekstverklaring of eindeloos commentaar bekendstond. Het is net als de symboliek, de gewoontes en alles wat deel uitmaakt van een levendige cultuur.¹reflexieve houding waarin wij de "amateur-bewoner" plaatsen.*

3-3 De voorzieningen als bemiddelingsmiddel

Ons doel is niet om te weten wat de mensen denken, maar aan de ene kant te weten wat de verstedelijking voor zin heeft in hun leven, in hun stadsgebruiken, hoe zij de denkwijzen van de specialisten op het gebied van verstedelijking integreren, en aan de andere kant hoe deze ervaring met anderen gedeeld kan worden door verschillende elementen met elkaar uit te wisselen.

De bemiddeling: verschillende manieren naar gelang de methode: verhaal, thematiekverdeling of fragmenten

Naar gelang de voorbereiding van de rondleiding, verschilt de rol van de tussenpersoon en die van de vormen:

In Lille heeft JV over een eigen parcours nagedacht en het verband met zijn bezoek komt er heel duidelijk in voor; zijn parcours is een vrij compleet en samenhangend verhaal. Hij heeft

---

¹ Detienne, M., p.131. *L'invention de la mythologie*, Paris, Gallimard, 1981

de termen van de rondleiding erin opgenomen om zijn parcours duidelijker te maken (“hier was de glooiing”).

In Aire bijvoorbeeld, had één van de groepen die wij rondleidden zijn parcours niet van tevoren voorbereid en ook niet echt nagedacht over de thema's. Op dat moment wordt de rondleiding gedaan met de begeleider die als tussenpersoon dient. Dit heeft invloed op de zwerfdrift: het is aan de begeleider om samen met de bewoners het parcours moeten opzetten tijdens de rondleiding. De begeleider vroeg aan twee bewoners om al bekende wegen te nemen zodat zij ze zouden bekijken met in gedachte de grensthematiek.

Het feit dat de zone niet helemaal door de bewoners herkend werd, brengt hem of haar ertoe van het parcoursprincipe via de gebruikte lijnen af te stappen. Langzamerhand lijkt het parcours op een wandeling waar ontdekkingen en al bekende wegen elkaar afwisselen. De rondleiding wisselt bekende en onbekende plaatsen af, en geeft aan ieder de tijd om erover na te denken, het biedt hen de gelegenheid om een kortere weg te nemen dan gewoonlijk.

De invloed op de behandeling van de thematieken

Hier is het bemiddelingswerk van de begeleider weer fundamenteel: hij legt, tijdens de rondleiding, een verband tussen de opmerkingen van de bewoners en de gekozen thematieken. Een utwisseling van gedachten kan dan plaatsvinden.

Het is belangrijk erover na te denken. Het grensthema wordt door een student als iets negatiefs behandeld, een grens kan niet positief zijn, het is een barrière, een obstakel. Door van deze vaststelling uit te gaan, zijn de grenzen degene die de verplaatsing, de kijk op dingen en de duurzame ontwikkeling van de stad belemmeren.

De grenzen schijnen degenen te zijn die we ons opleggen door onze levensstijl, onze activiteiten. Wanneer we rondwandelen, zoeken we de rust op, *wat de verbeelding verruimt*. Wanneer men werkt zijn de parcoursen handig.

- dat is de reden waarom we de vraag kunnen stellen voor de Septentrion-parcoursen: welke activiteiten wilt men in verband brengen met de herwaardering: vrije tijd? het welzijn van het dagelijkse leven? toerisme? Men moet afzien van de architectuur/visie denkwijze en denken aan de levendige activiteiten: wat een toerist of wandelaar aantrekt kan anderen storen....?

Het verhaal kan zich tijdens het parcours vormen, tijdens de restitutie, of het kan later gevormd worden.

De invloed op de wijze waarop men of de foto's beziet.

Het fotograferen van de aangeduide elementen was niet systematisch. De begeleider heeft meerdere keren moeten vragen om de aangeduide elementen te fotograferen.

Er zijn meerdere redenen waarom men terughoudende houding heeft om een fotocamera te gebruiken. Ten eerste het feit dat de uitleg en de utwisseling van gedachten beiden tijdens de

rondleiding konden plaatsvinden, maakte het voor de bewoners minder belangrijk om foto's te nemen.

Het begrip collectieve restitutie, het uitwisselen van gedachten met andere bewoners was niet per se prioritair in vergelijking met het geven van zijn mening of de uitwisseling van gedachten met de begeleider.

De drang om een "goede foto" te nemen blijft aanwezig. Het gebruiken van de fotocamera in het kader van deze oefening is vooral illustratief, de foto's illustreren een gezichtspunt, ze dienen als sporen en merktekens in het parcours, maar ze zijn niet van wat we van een "goede foto" verwachten. Een hek, een ladder die de doortocht belemmert, zijn alleen belangrijk tijdens de oefening. Het zijn geen elementen die men "gewoonlijk" fotografeert.

Het is dus aan de begeleider om de deelnemers eraan te herinneren wat de mogelijkheden zijn, ze ertoe aan te zetten foto's te nemen. Tijdens het parcours is het mogelijk vragen te stellen van een fotografisch oogpunt uit bezien, niet alleen als iets technisch, maar ook als iets subjectiefs en belangrijks. De mogelijkheid wat gezegd wordt, betreffende de te behandelen kwesties, zichtbaar te maken, kan worden benut wanneer de bewoners, die verplicht zijn een foto te nemen, zich afvragen vanuit welke hoek hun foto het beste uit zal komen. Natuurlijk is de ervaring die de bewoner heeft van belang voor de uitwisseling en speelt een belangrijke rol in het kader van de wisselwerking.

Voorbeeld van de gezichtshoek van de straat rue du moulin
Weer is dit tijdens de rondleiding gevonden.

Het verband tussen de expertises: wijkexpert?

De voorziening, die het verband legt tussen de rondleiding met de stadsplanning- of erfgoed specialist, niet met de restitutie, maar met de opbouw van de rondleiding door de bewoner, maakt het mogelijk tegelijkertijd te zien hoe het vocabulaire en de begrippen worden gebruikt en hoe de bewoner over zijn stad praat en hoe zijn stad doorloopt.

Om het gevoel op te wekken dat men tot een gezamenlijk gebied behoort, is het belangrijk dat de "kleine privé-zaken" deel uit kunnen maken van het geheel; van dat gezichtspunt uit bezien, stelt het creëren van een persoonlijk verhaal met foto's men in staat om verhalen te vertellen, de personages te doen leven, herinneringen boven te halen en gevoel voor de plaats

te tonen. Maar om ditzelfde gevoel op te wekken, is het van belang dat de bewoner alles wat hij kent kan verzamelen om het geheel in een ruimere historische context te kunnen zien en zodat hij kennis kan maken met de verhalen van bewoners uit andere steden.

De erfgoed- of stadsplanningspecialist helpt de plaatsen te interpreteren en de deelname heeft alleen zin dankzij het verband dat er bestaat tussen de interpretaties van de experts en de denkwijzen van de bewoners. Deze voorziening die uit twee etappes bestaat (rondleiding gedaan door de specialist, parcours voorgesteld door de bewoner) is dus een bemiddelingsmiddel die het mogelijk maakt de plaatsen te interpreteren en het verband legt tussen het individuele en het collectieve. Er zijn drie voorbeelden:

- In Lille, nadat we veel geleerd hebben tijdens ons erfgoedbezoek, wijst onze gids-bewoner ons dat hij de sleutels van de verborgen stadzones bezit en hij laat ons deze “kleine plaatsen” zien die alleen een bewoner bezoekt. Hij verwijst vaak naar vrienden die de wijk al lang kennen (de pater bijv.). Hier ontstaat de dialectiek tussen wat men ondervonden heeft, beter begrepen dankzij de uitleg van de experts, en de huidige staat van de stad, bemerkbaar in de stadsgebruiken.

- In Brussel, vertelt Marie aan Sophie, de begeleidster, dat er een fontein voor paarden en honden bestaat vóór la porte de Hal; Sophie zegt dat er een gebouw uit de Middeleeuwen bestaat dat de oude dames niet kenden. Tijdens deze uitwisselingen kan men het enthousiasme ontdekken van wanneer men iets nieuws ontdekt, men elkaar vertrouwt en de statuten snel worden erkend. De informatie is complementair. Marie legt uit welke veranderingen ze gezien heeft, de gewoontes die veranderd zijn, maar ook oude gewoontes die ongepast zijn geworden in de nieuwe stadscontext.: de oude bioscoop is “verdwenen”, het oude stadhuis is een postkantoor geworden, een gemeentedienst. De beoordelingen over de functionaliteit van de veranderingen kunnen berusten op de vraag naar informatie van de nieuwe bezoekers.

- In Aire, was de eerste rondleiding gedaan door een stadsgids en de bewoners moesten vervolgens “van plaats wisselen” en de rondleiding overnemen. We moedigen hen aan hun kennis met ons te delen. Door dit te doen geven ze de begeleider een nieuwe rol, die van de bezoeker. Het nut van deze omruiling is voor hun niet vanzelfsprekend en het verhaal dat zij kunnen opbouwen dankzij de rondleiding, en het verhaal dat ze kunnen opbouwen hangt deels af van hun wil om zich in deze nieuwe plaatsen in te denken, voornamelijk voor de jongeren. Alhoewel ze in de zone leven, zeggen de twee studenten uit Aire sur la Lys dat ze de wijk niet goed kennen.

- ze merken op dat er niet genoeg naar de uitgebreide stad gekeken wordt als plaats waar activiteiten plaatsvinden. De verplaatsingen maken dit mogelijk (cursussen, rijlessen...).
- *“We zijn gehaast om iets te doen en we letten niet op de omgeving.”* Stadsgebruiken: geen wandelingen, maar verplaatsingen.
- Tijdens de rondleiding doet men beroep op een kaart om de weg te vinden.

In hun commentaren hebben ze het toch over plaatsen die ze bijzonder op prijs stellen of waar ze juist niet van houden. Ze hebben het ook over de wijk die ze op hun manier goed kennen (affectief en gekenmerkt door de kennis van de plaatselijke gebruiken: de markt die hen belemmert vrijdag met hun auto weg te kunnen gaan, het repeteren donderdag van het gemeentedorkest...). Sommige plaatsen die ze niet gewend zijn te bezoeken, bezoeken ze natuurlijk niet. Insgelijks maakt het lopen in de wijk geen deel uit van hun gewoontes.

Mevr. H geeft aan dat ze de wijk goed kent, omdat ze “regelmatig in de wijk loopt” en omdat ze er al lang woont. Haar doel is om deze wandelplaatsen aan haar man te laten zien, die niet

vaak naar Aire komt. De route is echt beslist, ze heeft de kaart nooit gebruikt. De rondleiding is vol met persoonlijke details en uitspraken over haar kennis van de wijk. Ze probeert de begeleider de plaats te laten ontdekken, ze vertelt persoonlijke anekdotes over de plaats...

Voor de groep die voor de gemeente werkt is het vanzelfsprekend de wijk te kennen. Ze hebben dus geholpen de zone vast te stellen, enz... Er wordt dus tijdens de rondleiding niet gesproken over van de wijk. Deze rondleiding is heel goed georganiseerd, niet erg geïndividualiseerd, veel technischer en gericht op het einddoel.

Liefhebber van zijn wijk

Meer dan een expertstatuut, deze positie, die van de bewoner eist dat hij tijdelijk de rol van gids speelt, is een erkenning van zijn status van "wijkliefhebber". Dit doet een beroep op de herinneringen die bestaan uit een sterke gehechtheid, een verrijkings- en een verdiepingsmethode. Zijn gehechtheid aan zijn wijk verklaren houdt in dat men een band met het Septentrion-project heeft, dat bestaat uit het affectieve deel en de trots gekozen te zijn als plaats dat deel uit mag maken van het project (heel duidelijk in Aire). Een liefhebber zijn wil niet zeggen "een slaafse volgeling" te zijn, de liefhebber is eveneens de persoon die een kritische en geargumenteerde visie kan hebben. Op die manier wanneer men het over een liefhebber heeft wordt de burgerlijke dimensie van de bewoner niet verborgen.

Mogelijkheden om aan de gehechtheid aan het project te werken: Voor de filosoof Hannah Arendt, betekent het woord *openbaar* "ten eerste dat alles wat in het openbaar voorkomt, door iedereen gezien en gehoord kan worden, door een maximum aantal personen herkend kan worden" en "ten tweede, verwijst het woord "openbaar" naar de wereld zelf, wat voor iedereen gemeenschappelijk is, en wat zich onderscheidt van de plek die wij er individueel gesproken hebben.(...)»². In de hoop de denkwijze zichtbaar en logisch te maken, creëren we ruimten die aan een gemeenschappelijke wereld toebehoren. Het lezen van een gebied dat zich richt op de ruimtelijke inrichting van gebouwde elementen en die niet nadenkt over de menselijke geschiedenis die eraan vastzit, kan dit gevoel van het ergens aan toebehoren, niet ontwikkelen. De nog op te zetten interpretatiehulpmiddelen moeten als doel hebben om verschillende methodes te ontwikkelen die de elementen zichtbaar te maken, welke niet alleen aangepast zijn aan de bewoners en de bezoekers, maar gedeeltelijk door henzelf gemaakt zijn. Het begrip "liefhebber", waar de nadruk op wordt gelegd wanneer het contact met de bewoner wordt gemaakt, kan een middel zijn om hem of haar de juiste plaats te geven in ons project: niet echt die van de expert, niet die van de gewone wandelaar of bewoner, maar die van de liefhebber, degene die ervan houdt en ervoor kiest om zijn gevoel van gehechtheid te ontwikkelen.

3-4 Overdraagbaarheid/verdeling aan andere steden op Europees niveau

Gemeenschappelijke thematieken doen ontwikkelen

De verzameling van verschillende denkwijzen maakt het mogelijk deze te verduidelijken naar gelang de positie van een ieder (expert of amateur). Het verschil tussen de rondleiding met de expert en die met de bewoner is essentieel voor een duidelijke verdeling van de plaatsen en het mogelijk maken samen te werken. Zich bij dit ruimtelijke inrichtingsproject betrekken

---

² Arendt, H., *Condition de l'Homme moderne*, Calman-Lévy, Paris, 1983

geeft aan een ieder de kans zijn of haar bekwaamheid te ontwikkelen, op de voorwaarde dat hij of zij duidelijk een bekwaamheid heeft.

De denkwijze van de experts, onmisbaar, kan niet alleen een aspect van deze opzet zijn. In plaats van de anderen de denkwijze van de experts "op te dringen", lijkt het ons interessanter te werken aan het opzetten van een aantal voorzieningen, wat een ieder in staat stelt de denkwijze van anderen te begrijpen. De begeleiders zullen misschien, voor de gebruikbaarheid, eerder geneigd zijn om de al ontwikkelde en in de musea geteste hulpmiddelen te gebruiken. Zodoende hebben de pedagogische vormen van interpretatie, gebaseerd op het leerproces, een voordeel ten opzichte van andere nog uit te vinden methodes, die de meningen van de gewone mensen niet in aanmerking nemen, maar ze aanmoedigen aan het project deel te nemen. Het nadenken over de interpretatie eist dus een onderscheiding tussen het kennen van het besproken gebied (hier de bezochte wijk) en het experimenteren van het in scène zetten van iets teneinde het begrijpbaar te maken. Het opbouwen van interpretatievoorzieningen voor het gebied, waar zich erfgoed bevindt, is niet makkelijk, want dat vraagt om collectieve foto's, manieren waarop men het gebied kan bezien, erover praten, de thematieken die geen deel van het erfgoed uitmaken en die het gebied als leefruimte bezien, op de voorgrond plaatsen.

De complementariteit van deze denkwijzen creëert gemeenschappelijke thematieken in de steden waar dit experiment heeft plaatsgevonden.

- de kwestie van de grenzen, waaraan eerst werd gedacht als mogelijk thema en aangeduid door de experts van de verschillende als iets functioneels, blijkt inderdaad zeer aanwezig te zijn, zelfs in de steden die hun wallen niet behouden hebben. De complementariteit is hier heel belangrijk want de rondleidingen doen verschillende definities van de grens opkomen en dat maakt het mogelijk te begrijpen hoe belangrijk de gewoontes zijn die hieraan verbonden zijn (vgl. de resultaten).
- De thematiek van de doortocht bleek heel sterk verbonden te zijn aan de grenskwestie. De overtrokken of vernielde versterkingen zijn geen hindernis voor de valorisatie van de thematiek "versterkte stad", maar integendeel maakt het mogelijk de kwestie van een andere gezichtshoek te kunnen bezien

Concrete uitwisselingsmiddelen

De resultaten van de parcoursen vormen een onbewerkt materiaal rijk met enorm veel informatie voor degene die wil weten wat het verband tussen de bewoner en de versterkte stad is. De informatie moet niettemin eerst worden verwerkt zodat deze overdraagbaar is en bruikbaar is voor de interpretatiecentra of de parcoursen.

Voor de verkozenen....

Voor de projectverantwoordelijken

Voor de bewoners zodat ze hun kennis en hun ideeën met anderen kunnen delen

Voor de bewoners moet het materiaal bewerkt worden zodat het meer waarde krijgt: dit kan verschillende vormen aannemen, afhankelijk van het project dat de stad opzet.

- het werken aan het verslag bijvoorbeeld (de parcoursen vragen vanzelfsprekend om een verslag vgl. uitgewisselde herinneringen) kunnen aan de oorsprong liggen van nieuwe schrijfateliers.
- het werken aan de gezichtspunten kan het begin vormen van nieuwe fotoateliers....

Het gebruik van digitale fotocamera's maakt het mogelijk alle informatie op te slaan in een formaat dat makkelijk met verschillende interpretatiecentra te delen is. Meerdere soorten software kunnen de parcoursen van de bewoners samenstellen (door professionals op het gebied van multimedia of tijdens ateliers samen met de bewoners) en ze kunnen worden geraadpleegd met de computers die in de interpretatiecentra zijn.

Verskillende interactiviteitsniveaus kunnen overwogen worden: een klasseringssysteem van door de bewoners of de projectverantwoordelijke gemaakte foto's, een site creëren die door de bewoners bijgehouden wordt met foto's en commentaren die ze via Internet kunnen sturen. Men kan eveneens een systeem creëren dat alleen door de projectverantwoordelijke wordt beheerd (dit kan de controle van het respect van de normen op het gebied van vrijheid van meningsuiting garanderen zonder een te zwaar regulatiesysteem voor de lay-out en de vormgeving te hebben).

Volgens ons is het nodig om de documenten bij te werken:

- voor de professionals of de verkozenen: een analyse van het parcours, het ontdekken van de op prijs gestelde plaatsen, de beoordeling van het kennisniveau, van de bemiddelingsvoorzieningen en het verzamelen van meningen over stadsbebouwing...
- voor de bewoners zodat ze op een simpele maar aangename manier de parcoursen kunnen doorlopen.
- voor de projectverantwoordelijken van de Interpretatiecentra zodat ze alles per thema kunnen organiseren (bijvoorbeeld de grenzen bezien door de bewoners van Lille, of grensoverschrijdend, de grenzen van Lille, Brussel etc.), vergelijkingen en tegenstellingen van denkwijzen.

Virtueel bezoek aan het platform:

Het platform zou een toegang kunnen zijn tot een interactief cartografisch systeem van virtuele bezoeken aan instemmende steden, waarin men foto's en commentaren van bewoners zou kunnen vinden.

De nadruk moet gelegd worden op de soepele en aanpasbare zijde van het hulpmiddel. Het kan zich aan verschillende steden aanpassen, van een pedagogische naar een deelnemende methode overstappen.

Als conclusie...Ideeën om over na te denken

De circulatie van kennis en ideeën toestaan: in de richting van ingebeeldde gemeenschap?

Eén van de dingen die wij opgemerkt hebben is hoe belangrijk het is de verbeelding van de bewoners te mobiliseren. De voorziening, die dankzij de kennis van de netwerksteden, maar ook dankzij het uitwisselen van ideeën, de stedeling in staat kan stellen te voelen dat ze deel uitmaken van dezelfde "ingebeelde gemeenschap". De culturele antropologie werkt aan dit concept van de ingebeeldde gemeenschap om de grensoverschrijdende situaties te kunnen beschrijven (zie Arjun Appadurai, *les conséquences culturelles de la globalisation (de culturele gevolgen van de globalisatie)*, Payot 2001). Ze kennen de particulariteit van de grensoverschrijdende gebieden "in de zin dat men veronderstelt dat ze opgebouwd worden vanuit twee verbonden gebieden die meestal grensoverschrijdend heterogeen zijn, en die op zijn minst twee culturen, twee geschiedenissen, twee ingebeeldde gebieden confronteren.

Hierdoor is de grens geen voorrecht van de regering meer, het is geen scheidingslijn tussen twee landen, een grens van soevereiniteit, maar een hechtpunt.”³

De voorziening kan de bewoner in staat stellen zich te positioneren tussen het plaatselijke en het globale op basis van een uitwisseling van ideeën die een verband hebben met elk afzonderlijk gebied. De voorziening kan de bewoner in staat stellen zich in te denken als deel uitmakend van een macrogebied, door de afbeelding van dit macrogebied minder abstract te maken en het te baseren op ondervonden ervaringen, die deel uitmaken van de herinneringen die men van de stad heeft.

Uitgewisselde herinneringen

Het uitproberen van de voorziening bewijst dat de bewoners hun herinneringen van de stad met anderen willen delen. Het feit dat men een beroep doet op de herinneringen van de bewoners en ze met anderen deelt, schijnt essentieel te zijn zodat de identiteit van het grensoverschrijdende gebied geen probleem in andermans ogen is: *“de ontmoeting kan vergeten verhalen, verdrongen angsten en voorheen onbetwiste ideeën naar boven halen. Dit eist een archeologische zoektocht naar bedolven herinneringen, een genealogische overdenking die het mogelijk maakt de typisch technocratische verleiding te weerstaan, die de steden van over en weer de grens aritmetisch optelt zonder naar de logica van hun ambities en hun vorige strategieën te kijken”* (Nicolas Pélissier, Dominique Pagès).

Deze voorziening zorgt er ook voor, door veel verschillende denkwijzen in aanmerking te nemen, dat er geen gemeenschappelijk verhaal wordt verzonden waarin de bewoners zich maar gedeeltelijk in zouden herkennen, maar integendeel de mogelijkheid te bieden om de individuele herinneringen met elkaar te delen en de logica van een ieder te respecteren zonder daarbij ze niet ter discussie te stellen.

Dit aspect komt beter overeen met het door Septentrion ontwikkelde netwerk. Het parcours kan aanleiding geven tot het oprichten van een bemiddelingsplaats waarin actiecategorieën gecreëerd kunnen worden voor de stedelingen die bij dit deelnemende proces betrokken zijn. Het vergroot de kans om de culturele dimensie van de openbare plaatsen in aanmerking te nemen (een plaats waar de esthetische normen worden vastgesteld en waar culturele collaboraties worden georganiseerd), maar eveneens zijn psychosociale en communicatieve dimensie (plaats waar de persoon in het middelpunt van de belangstelling staat en een middel om een collectieve identiteit objectief te beschouwen).

Het gaat vooralsnog niet om een "wondermiddel", dat alle vragen kan beantwoorden die een verband hebben met de deelname van de bewoners aan het Septentrion-project. Het is een normale voorziening. De tests die in andere regio's, die de NITC gebruiken in het kader van projecten waar men aan deelneemt, wijzen uit dat het opzetten van een deelnemersnetwerk door middel van nieuwe technologieën de deelname niet deed toenemen (zie bijvoorbeeld de tests die gedaan zijn in het gebied rond de Franse stad Roanne op het vlak van ontwikkeling van de solidaire economie, geanalyseerd door ERIC Dacheux van de Universiteit van Saint Etienne). Daar tegenover staat dat het technische netwerk de mogelijkheid biedt, voor de bij een project betrokken deelnemers, om hun acties vorm te geven. Het technische platform dat men kan inbeelden op basis van de "Aanwijzingen"-tests, kan dus deze rol spelen: het concretiseren van de investeringen van de bewoners in het project en hen meer actiecapaciteit

---

³ Pélissier N., Pagès D., *Territoires sous influences*, l'Harmattan, 2001.

te geven door de interactiemogelijkheden te vergroten. Ten slotte zou het een concreet kader geven aan de bewoners van de netwerksteden en tegelijkertijd een “plaatselijk egoïsme” vermijden door altijd open te staan. De tests voor het oprichten van platforms waar men deelneemt bewijzen dat sociale netwerken die openstaan, verbonden aan een gebiedsidentiteit in ontwikkeling, een centraal element zijn voor de oprichting van een dynamische openbare ruimte.